

Hoće li ikada ponovo videti grad svoga djetinjstva i mladosti, nakon ovih esaja i ne mora biti presudno: Brodski se domovini valjano odužio. Na drugom jeziku, jeziku zemlje koja ga je prihvatila, doduše, i s gorkom setom izgnanika, ali zato u moralnom smislu suvereno. Pesnika čuva jezik, a u odori esejiste, Brodski je najviše morao voditi računa da ne potroši integritet koji su mu obezbudili jezik, vreme i poezija.

pohvala tehno kratskoj civilizaciji

Alfred Ejer:
»FILOZOFIJA U DVADESE
TOM VIJEKU«,
»Svjetlost«, Sarajevo 1990.

nikola kajtez

Misao *Alfreda Ejera* (rod. 1910), engleskog filozofa pozitivističke i antimetafizičke orijentacije, ponovo je, zahvaljujući biblioteci »Etos« sarajevske »Svjetlost«-i pred sudom našeg čitaoca, koji je ovog znamenitog oxfordskog profesora velikog uticaja u naučnim krugovima anglosaksonskog sveta mogao da upozna pre svega po, kod nas već podavno objavljenoj, knjizi *Problem saznanja* (1963).

Ovog puta, on se pojavljuje sa prilogom iz istorije filozofije — knjigom koja ne samo da se ograničava na Zapad (kako to autor kaže), već uglavnom ne izlazi iz okvira pozitivističkog i analitičkog duha — najvećim delom bavi se pragmatizmom, fizikalizmom, tzv. filozofijom običnog jezika i lingvističkom filozofijom. To je njen ozbiljan nedostatak, budući da je filozofija u dvadesetom veku znatno više od onog što ovde možemo pročitati, pogotovo ako se uzme u obzir da Ejer mnoge struje savremenog mišljenja nije pomenio verovatno zato što je smatrao da to i ne zaslužuju. Doduše, ovo ukazuje i na oprez pisca koji nije spreman da se sa filozofijom običnija i ozbiljnija uhvati ukostac.

Ova knjiga je prvobitno zamišljena kao nastavak *Raselove istorije zapadne filozofije*, pa je i logično što je započeta upravo izlaganjem njegovih filozofskih shvatanja. Predstavljene su poznate Raselove teorije — teorija deskripcija i teorija tipova, zatim njegova saznanja teorija, da bi se završilo sa moralnom i političkom filozofijom. Karakteristično je da Ejer ukazuje na vezu Raselove filozofije sa pragmatizmom *Viljema Džemsa*, naročito u shvatanju da su i duh i materija logičke konstrukcije. *Džordž Edvard Mur* predstavljen je uglavnom analizom dela *Principi etike*. Istaknuto je da Mur svoju osnovnu poziciju u etici bezuspešno pokušava da brani dokazima. U tim pitanjima, međutim, za Ejera važi »samo intuicija«. Jedini sadržaj vrednosnih sudova su subjektivne emocije. Ovi sudovi nemaju nikakav objektivni značaj, pa ih stoga Ejer smatra pseudo stavovima — besmislenim, jer ih je nemoguće iskustveno potvrditi. Zbog toga je moralnoj filozofiji *Harolda Artura Pričarda*, (takođe oxfordskog profesora), koja nas prepušta intuiciji, data prednost u odnosu na Murovu.

Ejer procenjuje značaj *Viljema Džemsa* kada ga proglašava jednim od »glavnih arhitekata propasti hegelistva«. Što se *Klarensa Irvinga Luisa* tiče, on navodi da za ovog harvardskog profesora, jednog od najvećih američkih filozofa dvadesetog veka, ne postoje sintetički sudovi apriori, i da on, za razliku od Kanta, ne

pravi distinkciju »između stvari kakve nam se pojavljuju i stvari kakve su one po sebi«.

Sledeće poglavlje posvećeno je *Vitgenštajnu*, *Poperu* i *Bečkom krugu*. Zanimljivo je da Ejer, čak ni kada je bio najoduševljeniji Vitgenštajnovim *Logičko-filozofskim traktatom*, nije prihvatio njegovu tvrdnju da je istina, utvrđena u ovoj knjizi, »nepobitna i definitivna«. Ipak, prihvatio je njegov zaključak da su metafizički iskazi besmisleni. *Oto Nojrat* je opisan kao zagovornik jedinstva nauka, krajnje neprijateljski raspoložen prema metafiziци, a *Moric Šlik* kao protivnik Kantovog shvatanja o mogućnosti postojanja sintetičkih istina apriori. Ejer još ističe *Karnapov* »metodološki solipsizam« iz knjige *Logička konstrukcija sveta*, a kritikuje njegovo podržavanje koherentne teorije istine. Što se tiče *Karla Popera*, ovde se kao bitno ocenjuje njegovo shvatanje da metafizički iskazi nisu besmisleni, i da oni u određenim slučajevima »mogu ispunjavati heurističku funkciju«. Ukratko je predstavljena i *znamenita teorija istine poljskog logičara, pripadnika lavovsko-varšavske škole, Alfreda Tarskog*. Ejer ukazuje i na vezu Luisovog pragmatizma i pozitivizma Bečkog kruga, a na kraju ovog poglavlja zaključuje da se, nakon prestanka rada kruga, metafizika u izvesnom smislu oporavila, da je prestala da bude »stvar sramote«, pa čak i da u njoj samoj postoji neka unutrašnja vrednost. Ipak, on ne objašnjava detaljnije šta pod tim podrazumeva.

Ejer, dalje, analizira stanovište *Džilberta Rajla*, najistaknutijeg predstavnika oxfordске »filozofije običnog jezika«. Po njemu, Rajl vrši redukciju čovekovog duha na čovekovo ponašanje, to jest svodi percipiranje u okvire ponašanja. Međutim, on priznaje da Rajl nije uspeo da ovaj pokušaj izvede sasvim korektno. Možda se i iz tog neuspešnog Rajlovo pokušaja vidi da se metafizika ne može tek tako »eliminirati« (kako to Ejer kaže u jednom svom drugom radu), odbaciti (kao da dve i po hiljade godina evropske misaone tradicije nije ni postojalo), već da se za današnje stanje metafizike pre može reći da odgovara onome što Hegel označava terminom *Aufheben*, ona je ukinuta i istovremeno sačuvana.

U knjizi se previše pažnje poklanja fizikalizmu — *Brod*, *Stiroson*, *Armstrong*, *Davidson*. To je čudnije utoliko što su za Ejera stavovi ovih teoretičara u suštini neprihvatljivi. Kao primer uzimamo samo njegovo odbacivanje shvatanja *Donalda Davidsona* o identitetu duhovnih i fizičkih doživljaja i neprihvatanje Brodove teorije »emergentnog« materijalizma.

Ejer piše i o lingvističkoj filozofiji *Džona Langšoa Ostina*, *Noama Comskog*, *Vilarda Kvinu*, *Nelsona Gudmana*, *Majkla Damita*. Evo samo nekih teza koje on ističe: Ostin veruje u mogućnost sveobuhvatne »nauke o jeziku« uz pomoć koje ćemo se moći otarasiti »još jednog dela filozofije na način kako se jedino možemo otarasiti filozofije, tj. bacajući je na tavan. Comski je prihvatio hipotezu o univerzalnoj gramatici »koja se nalazi u temeljima sintakse svih ljudskih jezika«. Izgleda da su teze lingvističke filozofije u tolikoj meri netrpeljive prema tradicionalnoj filozofiji, da je to previše čak i za samog Ejera. Tako on, na primer, ne prihvata Kvinovu »kapitulaciju pred biheviorizmom«.

Značaj engleske filozofije dvadesetog veka u ovoj knjizi je obilato preceđen. Neupućeni čitalac bi stekao utisak da se najrelevantniji filozofski život našeg stoleća vodio na Oksfordu i Kembridžu. Čak je i metafizika predstavljena oxfordskim profesorom *Robinom Kollingvudom*, i to jedino njim. Ostatak knjige je uglavnom informativan i ne zaslužuje veću pažnju. Valja primetiti da su pojedini filozofi prezentirani u krajnjom nesrazmjeri sa stvarnim značenjem njihovog dela. Tako je, na primer, više prostora posvećeno *Vilardu Kvinu* ili *Nelsonu Gudmanu* nego *Hajdegeru* ili *Sartru*. Filozofiji egzistencije se koliko-toliko ozbiljnije pristupilo samo u slučaju *Merlo-Pontija*. O Jaspersu ili Marselu, na primer, ni reči. Ništa bolje nije prošla ni marksistička misao, pošto Ejer priznaje da nije u stanju da je prikaže uspešnije nego što je to već učinio Lešek Kolakovski u *Glavnim tokovima marksizma*. Većina drugih vrhunskih mislilaca našeg vremena takođe nije ni pomenuta.

Mada je raspad metafizike i sistematskog filozofiranja bitno obeležilo današnjeg mišljenja, to ni iz daleka ne znači da je antimetafizički scijentizam koji počiva na »zdravom razumu« jedini koji može nešto reći o svetu i čovekovom mestu u njemu. *Karl-Oto Apel* je u pravu kada ukazuje na potrebu postojanja humanističkih nauka i socijalne filozofije kao protivteže redukcionizmu tehničko-scijentističkog racionaliteta. Fragmentarno mišljenje i dalje može biti sintetičko i istorijski usmereno, u njemu može biti (i jeste) prisutna i humanistička dimenzija. Filozofija je i danas, uprkos vladavini shvatanja o tehnološkoj efikasnosti kao vrhovnoj vrednosti (Kolakovski), mnogo više od onog što Ejer i oni kojima on ovde posvećuje najviše pažnje, misle da jeste. Zbog svega toga, jasno je da je ovo knjiga pretencioznog naslova, i da je njen autor preцениo svoje mogućnosti kada je pokušao da napiše, makar i skromnu, varijantu filozofije dvadesetog veka.

putopis ni o čemu

Roland Barthes:
»CARSTVO ZNAKOVA«,
»August Cesarac«, Zagreb, 1989.

goran stanković

Luis Kerol na svojoj mapi morske pučine, iz 1876-e godine, unutar standardne mreže geografskih odrednica prikazuje — ništa, puku beliku, prazninu tkanja »okeanskog osećanja«, konfiguracije najnepostojanijeg od svih metaelemenata — vode.

Tako se geografska karta, simbol jasne, racionalne i logičke orijentacije u životnome prostoru, pretvara u dokidanje diskursa stvarnosti, i uranjanje u prazninu »obreda bez boga«. Znatno kasnije *Roland Bart* (*Roland Barthes*) piše »Carstvo znakova«, knjigu o Japanu kao Pismu, koja dokazuje da je Pismo izraz »unutrašnje neophodnosti« jedne kulture, sistem koji se može čitati ka središtu bez poznavanja eshatoloških misli jedne kulture. Uprkos prividnoj egzotičnosti ove Barbove »bajke o ničemu«, »Carstvo znakova« je »bartovska« knjiga, u kojoj ovaj »semioklasta« striktno sledi paradigme svojih »struktura«, »Tkanja teksta«, »gosta u vlastitoj kući«, »zadovoljstva (čitaoca) u tekstu«. Zatim, jednačenje teorije teksta sa »praksom pisanja«, dosledno čitanje *Lotmana* (»Svet je tekst a tekst osmišljeno saopštavanje sveta.«), kao i Fukoa (govor teži obezličanju, vlastitom nestanku, ukidanju inventura značenja). I tako redom.

Ipak, tekst je sam po sebi naprosto paradoksalan, »... jer u njemu jezik raskida svoju staru vezu sa stvarima da bi ušao u onu suvremenu usamljenost, iz koje se više neće vratiti.« Tamo gde bi se to najmanje očekivalo, Bart, u maniru nadrastajuće, nadmoćne sinteze sveta i teksta (na kraju, videće se, i čoveka), dovodi do obnavljanja interesa za DRUGO (DRUGE), kao izrazu želje da se ukinu DRUGAČIJE (odnosno, isto to, samo malo pomerenom). Slično čini i *Cvetan Todorov*, u svojoj najnovijoj knjizi koja govori, opet, o pitanjima naizgled sa druge obale teksta (*Cvetan Todorov*, »Nous et Les Autres«, Seuil, Paris, 1989.). Novi interes za DRUGO i kod jednog i kod drugog proizilazi iz nagomilavanja, ne iz probranosti traženja. Inače, »Carstvo znakova« bi bila knjiga sastavljena od niza impresija o znacima Japana, ali komparacija sa Zapadom takav »znakovni putopis« pretvara u studiju o DRUGOME.